

השבת אבידה במקום הפסד

הרב פנחס וייסנברג

א.

שנינו במשנה (בבא מציעא דף לג,א): "אבדתו ואבדת אביו - אבדתו קודמת, אבדתו ואבדת רבו - שלו קודם" וכו', ועוד כל מיני דינים בקדימויות. ולומדים מכאן שמעיקר הדין, כשלאדם יש הפסד בהשבת אבידה, שלו קודם. הגמ' מביאה כמקור לזה פסוק: "מנא הני מילי? אמר רב יהודה אמר רב: אמר קרא 'אפס כי לא יהיה בך אביון' - שלך קודם לשל כל אדם". ומפרש רש"י - שמכאן שצריך להזהר מן עניות, כלומר, שהאדם צריך להיות לא פזרן ולדאוג שלא יהיה עני.

ב.

לפנים משורת הדין.

מצד שני, הגמרא ממשיכה ומביאה מימרא נוספת בעניין זה - "ואמר רב יהודה אמר רב: כל המקיים בעצמו כך - סוף בא לידי כך". מפשט הדברים נראה שהגמרא באה להגיד, שלמרות שמעיקר הדין לא חייבים להחזיר, לפנים משורת הדין כדאי להחזיר, ואם מדקדק על עיקר הדין בסופו יבוא לידי עניות.

וכן נראה מפירוש רש"י, שפירש וזה לשונו: "אף על פי שלא הטיל עליו הכתוב יש לאדם ליכנס לפנים משורת הדין, ולא לדקדק שלי קודם, אם לא בהפסד מוכיח, ואם תמיד מדקדק, פורק מעליו עול גמילות חסד, וסוף שיצטרך לבריות". וכן פירש רבינו חננאל.

ואמנם, מדברי רש"י רואים שכשיש הפסד ברור, אז פטור מהמצוה ואין צורך להחמיר. בעצם, דברי רש"י באים להזהיר את האדם שלא "יהדר" יותר מדי בהפסד שלו ויחמיר שלא להפסיד. ויעויין בסמ"ע סק"ב שכתב: "מפני דבכל דבר הצלת ממון חבירו יכול אדם למצוא לו צד היתר ולומר אני קודם לילך ולטרודו

על שלי פן אפסיד חובי או אתבטל ע"י השבה זו מעסק פלוני שיהיה לי מזה ריוח ממון, משום הכי קאמר דזה לא יעשה אם לא בהפסד המוכח והברור". כלומר, תמיד אפשר למצוא תירוץ והפסד כל שהוא בכל מצוה וכך אפשר להפקיע את עצמו מכל מצוות הגמילות חסדים.

הרי"ף הביא גם הוא להלכה את הגמרא הזאת ופירש: "כל הנמנע מלעשות מצוה או מלסייע את חברו כדי שלא יעני סוף בא לידי עוני".

מדבריו אפשר להבין שגם בהפסד מועט יש מצוה להפסיד קצת בשביל המצוה. ויתכן להביא סיוע למחלוקת מדברי הריטב"א, שסתם וכתב שפירוש רש"י עיקר, ויתכן להסביר שסבר שבאמת זה מחלוקת בין רש"י להרי"ף האם יש מצווה בהפסד מועט, והכריע כרש"י שאין מצוה.

וכן כתב מפורש ברי"ד, וז"ל: "אם מדקדק וחושש אפילו להפסד מועט שלא לקיים המצוה בא לידי עניות, דלא אמר קרא אלא להפסד מרובה המוכיח ומביא לידי עניות". ומדברי הרי"ד האלו נראה, שדווקא בהפסד מרובה אין מצוה לפני משורת הדין, אבל בהפסד מועט יש מצוה¹⁰. וכן לכאורה משתמע מדברי הרא"ש שכתב וזה לשונו: "כלומר המדקדק בדבר זה שלא יוותר משלו בשביל חברו סופו בא לידי עניות". ומשמע שלווותר קצת גם מצוה ומי שלא מוותר כלל סופו לבוא לידי עניות.

הטור נקט את דברי רש"י להלכה, ולא את דברי הרא"ש, וצריך לומר שסבר שהם לא חלוקים אלא גם כוונת הרא"ש זה גם שלא במקום הפסד.

וכן משמע מדברי הנימוקי יוסף כתב את שני ההסברים ומשמע שהבין שאף כוונת הרי"ף היא כשאין הפסד ושהרי"ף מודה לרש"י.

למסקנה נראה שדעת רש"י והטור והנימוקי יוסף, שבהפסד אפילו מועט - אין מצוה.

דעת הרי"ד מפורש שרק בהפסד מרובה אין מצוה לפני משורת הדין. דעת הרי"ף והרא"ש יש להסתפק האם כוונתם כמו רש"י או הרי"ד. ונראה מסתימת הפוסקים שנקטו להעיקר כמו רש"י.

---

10 וכן פירש במהדיר על הרי"ד, וגם למד כן בדברי הריטב"א.

ג. שיטת הרמב"ם.

הרמב"ם לא הביא את דברי רב יהודה להלכה, אלא הביא רק את עיקר הדין: "מי שאבדה לו אבדה ופגע באבדתו ואבדת חבירו, אם יכול להחזיר שתיהן חייב להחזיר, ואם אינו יכול להחזיר אלא אחת מהן אבדתו קודמת, ואפילו לאבדת אביו או רבו - שלו קודם לכל אדם". שאלו הפרשנים, מדוע הרמב"ם לא הביא דין זה. לחם משנה במקום נשאר בשאלה על זה.

הרמב"ם בפירוש המשנה כתב: "הרמז שהאדם עצמו קודם לזולתו, יהיה מי שיהיה, אמרו יתעלה בממון: 'אפס כי לא יהיה בך אביון' כאלו אמר, שאין אתה חייב לסלק נזק מזולתך אלא בתנאי שלא יחול בך כאותו הנזק שסלקת ממנו, לפי אם היית במצב שאם תתן לאביון די מחסורו תחזור אתה להיות אביון אינך חייב ליתן לו, והוא אמרם שלך קודם לשל כל אדם".

ונראה שהוא פירש אחרת את הגמרא, ופירש שרב יהודה בא להסביר את המשנה ולהגיד, שמי שתורם יותר מדי סופו שיצטרך בעצמו לתרומות. וכן פירש את דבריו גם בספר מרכבת המשנה: "ופשוט דרבנו מפרש דלא כפירוש רש"י אלא רב יהודה אמר רב מסיק דאם נותן צדקה לעני די מחסורו ואין משייר לעצמו מאומה סופו בא לידי כך ולא שייך 'עשר בשביל שתתעשר' דודאי אין לו שכר על מה שלא ציוותה תורה ועי' פי' המשנה לרבנו סוף פ"ב דבבא מציעא".

ואמנם יש שפירשו¹¹ שהרמב"ם כתב בהלכות את עיקר הדין, ולא את ההידורים, ולהידורים הקדיש פרק מיוחד שבו כתב שיש לעשות לפנים משורת הדין.

יש לציין, שיתכן מאוד שבעיקר ההלכה גם הרמב"ם יודה לרש"י, שלא צריך לחפש היתר להפטר מהמצוה וגם רש"י מודה להרמב"ם שלהדר בזה רק במקום שאין הפסד.

---

11 כן כתב בפירוש הרוקח להרמב"ם וזה לשונו: ולעניות דעתי דרכו של רבינו בחיבור זה לכתוב הדינים היוצאים מן התלמוד, לא מה שהוא דרך [תוכחה] ומוסר, וכבר הקדים בפרק הקודם דין י"ז ההיא דוהלכת בדרכיו זו לפנים משורת הדין, והא נמי בכלל.

ד. הלכה.

להלכה פסקו הטור והשו"ע שיש מצוה אם לא בהפסד מוכח. הרמב"ם לא הביא דין זה, ויש כאלה שפירשו שאין מקום להחמיר בדבר הזה. ויש כאלה שפירשו שגם לדעת הרמב"ם יש להדר בזה.

ה. מעשה מבן יהודע.

לסיום המאמר נביא את המעשה שהוא בבן יהודע על הגמ': אחד שהיה לו אב זקן, ולא היה חש עליו להביאו בתוך ביתו להאכילו ולהלבישו, אלא היה הזקן הזה דר עם העניים שבעיר. ויהי היום בימי הקור, היה הזקן יושב עם העניים ברחוב העיר, ויעבור שם בן בנו של הזקן ויתחנן הזקן אל בן בנו, ויאמר לו, ראה איך הקור רב ועצום והוא ערום בתוקף הקור, על כן יאמר לאביו שישלח לו בגד להתכסות בו, וללבושו בימי הקור הזה. וילך הבן ויספר לאביו מה שאמר לו זקינו, ויאמר לו, תעלה אל העליה ותמצא בגד תלוי ביתד, תקח אותו ותוליך אותו לזקינך. ויעלה הבן אל העליה, וימצא בגד ישן נושן שיש בו כמה קרעים. ויחר לו מאד על הדבר הזה, ויקח מספרים ויחתוך הבגד לארכו לחצאין שוים, ועל ידי כך נתעכב בעליה, ויצעק אביו למה נתעכבת, ומה תעשה שם, ואחר שקרא עליו כמה פעמים ירד הבן מן העליה ובידו חצי בגד. ויאמר לו אביו, למה חתכת את הבגד לחצאין, ומה תעשה בחצי האחד, ויאמר לו החצי השני שמרתיו בשבילך, כי אחר שתזקין אוציא אותך מן הבית הזה, ובעל כרחך תשב עם העניים, ובימי הקור כשתבקש ממני בגד ללבוש, אשלח לך זה החצי הנשאר פה, כי מעשה אבות יעשו בנים, וכמו שאתה מתנהג עם אביך, כן אני אתנהג עמך. ויבוש האב ויכלם, וידע כי חטא חטאה גדולה בזה בכבוד אביו, והרגיש שאחרי זה גם עליו יעבור כוס זה של הבזיון, והלך אצל אביו ובקש ממנו מחילה, והביאו לביתו.